

آسیب شناسی شعر عاشورایی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) با تکیه بر اشعار معاصر

فاطمه پیری^۱

علی فرزین^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۳

چکیده

واقعه عاشورا یکی از اثرگذارترین و ماندگارترین حوادث تاریخ است که اثرات آن بر قلوب مؤمنان تاکنون قابل بررسی است. در این جستار بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) در ارتباط با آسیب‌های اشعار عاشورایی مورد مطالعه قرار گرفته است. در این پژوهش که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده، بیشتر از منابع دیجیتالی به‌ویژه پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (مدظله) استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از نظر ایشان آسیب‌های متعددی از جمله غلو، دروغ، اشعار سست و بدون سند، اشعار با محتوای نامناسب و یا بدون معرفت‌افزایی، استفاده از عبارات سخیف و نیز برهم زنده اتحاد بین مسلمین در اشعار عاشورایی وجود دارد. بر این اساس شعرا باید با ملاک قرار دادن بیانات رهبری زمینه‌ساز تعالی مضامین

۱. دانش‌آموخته سطح ۳ حوزه علمیه خاوران. farzinhoda@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری دانشگاه تهران. farzinali@ut.ac.ir

اشعار عاشورایی و در نهایت موجب تعالی و رشد جامعه شوند.
کلیدواژه‌ها: شعر حماسی، شعر عاشورایی، مقام معظم رهبری.

مقدمه

حضرت سیدالشهداء علیه السلام سرور جوانان بهشت است (خطیب بغدادی، بی تا: ۱۰ / ۲۳۱) و شهادت ایشان، عالم را ماتم زده کرد طوری که همه هنردست به دست هم دادند تا دین خود را در راستای اقامه عزای حسینی اداء کنند. ادبیات در این بین مسئولیت مهمی را برعهده گرفت و عمق فاجعه کربلا را به نظم و نثر درآورد. اما این کار بزرگ که قلب انسان را به تأثر و ترحم وا می‌دارد، در بین راه با آسیب‌هایی نیز مواجه شد و افراد خواسته یا ناخواسته دچار برخی آسیب‌ها در بیان نظم و نثر واقعه کربلا شدند. برخی افراط کرده و دست به غلوزدند و برخی از روی احساسات عبارت‌هایی خارج از شأن اهل بیت علیهم السلام و فرزندانشان، بدان‌ها متصف کردند. همه کارهای علمی، فرهنگی و هنری ممکن است با آسیب‌هایی همراه شود اما نظم و نثر و مرثیه‌سرایی در مورد واقعه کربلا نیازمند دقت و حساسیت بالا است. البته اهل قلم همواره در تلاش بوده‌اند تا مسیر اصلی را برای شعرا و ادبای این مهم ترسیم کنند و جلوی انحرافات و بدعت‌ها و غلورا بگیرند. پژوهش حاضر نیز در تلاش است قطره‌ای در دریای حسینی باشد و قدمی برای خدمت به مکتب سیدالشهداء علیه السلام بردارد و معیارهایی را از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله) برای ادبیات عاشورایی بیان کرده و دیدگاه ایشان را در باب معیارشناسی آسیب‌های ادبیات عاشورایی بیان کند. با توجه به اینکه واقعه عاشورا انسان‌ساز بوده و عزاداری باید آموزنده باشد و نفوس انسان تربیت کند، لازم است آسیب‌های اشعار معاصر که نقش محوری در عزاداری‌ها را به عهده دارد، بیان شود. در این راستا دیدگاه‌های مقام معظم رهبری (مدظله) می‌تواند شاخصی برای ترسیم راه شعر عاشورایی و بیان آسیب‌های آن باشد.

ضرورت آسیب شناسی

قرآن پیوسته زندگی بشر را از آسیب‌ها برحذر می‌دارد و گروهی را ملزم به آسیب شناسی می‌کند. «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (آل عمران / ۱۰۴)؛ باید که از میان شما گروهی باشند که به خیر دعوت کنند و امر به معروف و نهی از منکر کنند. اینان رستگارانند. کار انبیاء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نیز انداز، تبشیر، آسیب شناسی و آسیب زدایی است. «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ» (فاطر / ۲۴)؛ ما تو را به حق به رسالت فرستادیم تا مژده دهی و بیم دهی و هیچ ملتی نیست مگر آنکه به میانشان بیم دهنده ای بوده است.

در واقع با بیان آسیب ها، مسیر درست ترسیم می شود و انسان از لغزش ها دور می ماند. در بحث حاضر نیز با بیان آسیب های شعر عاشورایی، فعالان در این حوزه را بصیرت افزایی کرده و راه صحیح را ترسیم می کند. با عنایت به مطالبی که گفته شد، ورود به حوزه آسیب شناسی به منظور تبیین و اصلاح تحریف های لفظی و معنوی قیام انسان ساز حسینی برای کسانی که دغدغه دین و آیین دارند، حکم یک تکلیف الهی را دارد؛ چرا که امروز آسیب شناسی شعر و ادبیات آیینی، حکم امر به معروف و نهی از منکر را دارد و مخالفت با آن، مخالفت با به جا آوردن یک واجب الهی و تکلیف دینی است. در حال حاضر نیز باعث افتخار جامعه ادبی ماست که مقام معظم رهبری در کسوت عالمی روشن اندیش و ادیبی فرهیخته؛ یکی از بزرگ ترین طلایه داران آسیب شناسی شعر دینی و آیینی روزگار ما هستند.

تأثیر شعر عاشورایی و مداح و مداحی در جامعه

انسان های فرهیخته و هنرمند همیشه الگویی برای جامعه بوده اند و اخلاق و رفتار آنان در تربیت جامعه تأثیرگذار است. در ایران که مهد مدیحه و مرثیه سرایی برای اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ در عصر حاضر است، مدح، مرثیه، مداح و شعر مرثیه تأثیر شگرفی در تربیت انسان ها دارد و اگر در مسیر سعادت باشد مردم را سعادت مند خواهد کرد و اگر در مسیر انحرافی قرار گیرد، پایه گذار بدعت و گمراهی خواهد بود. مقام معظم رهبری در این خصوص می فرمایند: «مردم از صدای شما خوششان می آید، از شعر شما لذت می برند، از اجرای شما - چه در مدحتان، چه در مصیبتتان - دل هایشان تکان می خورد و اشک می ریزند؛ اما به خود شما هم نگاه می کنند. اگر شما از لحاظ اخلاق، از لحاظ تدین، از لحاظ عفت، نمود تحسین آوری داشتید، همه آنچه را که عرض کردیم، به صورت

مضعف در مردم اثر خواهد کرد. اما اگر خدای نکرده بعکس شد؛ مردم نشانه تزلزل اخلاقی، نشانه عقب ماندگی از لحاظ اخلاق و رفتار و خدای نکرده عفت و این چیزها مشاهده کنند، اثر این هنرها و زیبایی‌هایی که در کار شما هست» (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).

این فرمایش رهبری نشان می‌دهد جایگاه شاعر و شعر عزاداری عاشورایی فوق العاده بالا و تأثیرگذار در قلوب مردم است. لذا لازم است اشعار پالایش شوند، آسیب شناسی شوند و حتی شعرا متخلق به اخلاق اهل بیت علیهم‌السلام شوند تا زمینه سوء استفاده دشمن از بین برود. لازم است مواردی که از نظر رهبری معظم آسیب شعر عاشورایی به حساب می‌آید بیان شود تا معیاری برای فعالان این عرصه شده و خط کشی برای حفظ محتوای عاشورایی باشد.

استفاده از تعابیر نامناسب و سبک

یکی از آسیب‌های ادبیات عاشورایی؛ مشخصاً اشعار عاشورایی، بیان تعابیر عاشقانه با مضامین عشق زمینی است. به عبارت دیگر اوصافی که انسان برای معشوق خود بیان می‌دارد؛ آن هم معشوق زمینی، شایسته امام حسین علیه‌السلام و شهدای کربلا نیست. به عنوان مثال شاعری اندام، چشم، ابروان و قد شهدای کربلا را به قلم کشد از محتوای هدایت‌گری خالیست و صرفاً برای تهییج عواطف و احساسات عامه و یا بیان احساسات شاعر است. مقام معظم رهبری (مدظله) در این خصوص می‌فرمایند: «از برخی تعابیر درباره ائمه علیهم‌السلام نباید استفاده کرد. اینها سبک است. از آن تعبیری که هر شاعری چه شاعر درست و حسابی گوی و چه شاعر هرزه‌گوی، برای محبوب و معشوق خودش ذکر می‌کند، نباید استفاده کرد باید از تعبیرات متناسبی استفاده کرد. اعتقاد من این است که اگر شعرای عزیز لفظ و معنا را برای بیان معرفتی که امروز جامعه ما نیاز دارد تا از مکتب فاطمه زهرا علیها‌السلام تعلیم بگیرد، بکارگیرند و آن را مداح با صدای خوش و آهنگ مناسب با این کار عرضه کند، یکی از بهترین انواع تبلیغ و ترویج صورت گرفته است، یعنی همان دعبل و فرزدق و کمیت تاریخ در اینجا ظهور و تجلی پیدا کرده است. ارزش، همان ارزش خواهد بود و می‌تواند اجرهای بزرگ الهی را به دنبال خود داشته باشد»

(پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴). در جای دیگری بیان می‌دارند: «چیز دیگری که بنده در بعضی از خوانندگان جلسات مداحی اطلاع پیدا کردم، استفاده از مدح‌ها و تمجیدهای بی‌معناست که گاهی هم مضراست. فرض کنید راجع به حضرت ابوالفضل علیه السلام صحبت می‌شود. بنا کنند از چشم و ابروی آن بزرگوار تعریف کردن مثلا قریون چشمت بشم. مگر چشم قشنگ در دنیا کم است؟ مگر ارزش ابوالفضل علیه السلام به چشم‌هایش بوده! اصلا شما مگر ابوالفضل علیه السلام را دیده‌اید و می‌دانید چشمش چگونه بوده؟ اینها سطح معارف دینی ما را پایین می‌آورد. معارف شیعه در اوج اعتلاست» (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴).

طبیعتا سرودن چنین اشعاری در وصف قمر بنی هاشم علیه السلام و سایر شهدای کربلا اگر موجب وهن نباشد، حرام نیست اما خالی از جنبه هدایت‌گری و علم‌آموزی و تربیتی عاشورا است و چنین اشعاری هرچند می‌تواند جنبه عاطفی داشته باشد، بنا به فرمایش رهبری، نوعی نگاه سطحی و کم عمق به فاجعه عاشورا است.

دروغ، خرافات و تحریف

دروغ یکی از بزرگ‌ترین گناهان است که باطن مشمئزکننده‌ای دارد. قرآن در این خصوص می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ» (غافر/۲۸)؛ خداوند کسی را که اسرافکار و بسیار دروغگو است، هدایت نمی‌کند. در آیه دیگر آمده: «إِنَّمَا يُفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ» (نحل/۱۰۵)؛ کسانی دروغ می‌بافند که به آیات خدا ایمان ندارند. اینان خود دروغ‌گویند. در روایتی امام حسن عسکری علیه السلام می‌فرماید: «جعلت الخبائث كلها في بيت وجعل مفتاحها الكذب» (نراقی، ۱۳۹۴: ۲/۲۳۳)؛ تمام پلیدی‌ها در اطاقی قرار داده شده و کلید آن دروغ است.

یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین پایه‌های شعر عاشورایی بنا نهادن شعر بر اساس واقعیت و دوری از هرگونه خرافات است. شاید برخی بر این گمان باشند اگر برخی نقل‌ها هرچند دروغ هم باشد بر بعد عاطفی واقعه عاشورا کمک می‌کند اما واقعیت چنین نیست و مصیبت سیدالشهداء علیه السلام آن چنان عظیم است که در بعد عاطفی هم در اوج است و نیازی به افزودن دروغ نخواهد داشت. مقام معظم رهبری در این خصوص بیان

می‌دارند: «واقعۀ خوانی، تا حد ممکن باید متقن باشد. مثلاً در حد لهوف ابن طاووس و ارشاد مفید و امثال اینها» (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای). ایشان در جای دیگری می‌فرمایند: «پرهیز از انحراف، پرهیز از خرافه‌گرایی، پرهیز از مشکل‌تراشی در عقاید جوان‌ها؛ گاهی ما یک کلمه‌ای می‌گوییم که یک گرهی در ذهن جوان مخاطب ما به وجود می‌آید؛ این گره را چه کسی می‌خواهد باز کند؟ این گرهی را که ما با بیان ناقص خودمان یا بیان غلط خودمان یا بی‌توجهی و بی‌مسئولیتی خودمان در ذهن این جوان به وجود می‌آوریم و عقیده او را دچار مشکل می‌کنیم، این گره چگونه باز خواهد شد؟ اینها مسئولیت است» (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری). در باب تحریف می‌فرمایند: «اکنون باید هوشیارانه از تحریف‌ها و پیرایه‌های لفظی و معنوی، که آگاهانه و ناآگاهانه سیمای حماسی و تابناک عاشورا را در هاله‌ای از ابهام فرو می‌برد و فرهنگ گلرنگ شهادت را بد جلوه می‌دهد و از صلابت و پیام‌دهی و خیزش‌آوری عاشورا و از فحوای بلند توحیدی آن می‌کاهد، جلوگیری کرد» (پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه). مبارزه با تحریف ادبیات عاشورایی می‌تواند نسل آینده را از انحراف جدی نجات دهد.

عدم توجه به اهداف قیام

هدف از روضه‌خوانی، سخنرانی، مدّاحی، خواندن نوحه، سینه‌زنی و سخنرانی‌های آموزنده، معرفی اهداف قیام امام حسین علیه السلام است. یعنی همان هدفی که در کلمات خود آن بزرگوار هست: «وانی لم اخرج اشراً ولا بطراً ولا ظالماً ولا مفسداً، و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امة جدی» (مجلسی، ۱۳۸۶: ۴۴، ۳۲۹: قمی، ۱۳۹۵: ۴۵)، بیان شود. نیز عباراتی مانند: «ایها الناس، ان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم قال: من رأى سلطاناً جائراً، مستحلاً لحرم الله، ناکثاً لعهد الله... فلم یغیر علیه بفعل و لا قول، کان حقاً علی الله ان یدخله مدخله» (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله مکارم شیرازی) و «من کان بادلاً فی نامهجته و موطناً علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا» (طبری، ۱۳۹۸: ۴ / ۳۰۴).

اشعار خالی از محتوای تربیتی

«نباید بگذارید منبرده دقیقه‌ای یا بیست دقیقه‌ای شما از معارف خالی باشد. امسال

دیدم بعضی از برادران مداح در ماه محرم و در دهه فاطمیه بحمدالله این نکته را رعایت کرده بودند. در منبر مداحی حتما در اول، فصلی اختصاص بدهید به نصیحت با بیان معارف به زبان شعر. اصلاً رسم مداحی از قدیم این طوری بوده، الان یک مقدار آن رسم‌ها کم شده، مداح در اول منبر یک قصیده، یک ده بیت شعر، کمتر، بیشتر، فقط در نصیحت و اخلاق با الفاظ زیبا خطاب به مردم بیان می‌کرد. مردم هم می‌فهمیدند و اثرش هم می‌گذارد. من یک وقتی گفتم که گاهی شعریک مداح از یک منبریک ساعتی، اثرش بیشتر است. البته همیشگی نیست، گاهی است. اگر خوب انتخاب و اجرا شود اینطوری خواهد بود» (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴).

عدم توجه به سیاست دینی

رهبری در فرمایشات خود تأکید دارند که به مسائل دین و سیاست به حالت اعتدال توجه داشته باشیم و اشعار، دارای محتوای سیاست دینی باشد (نک. پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴). چرا که نبی مکرم ﷺ دین را آمیخته با سیاست کردند و حکومت دینی را در بین مسلمین بنا نهادند و هدف سیدالشهداء ﷺ نیز امر به معروف و نهی از منکر بود. اگر دقت شود نهی از منکر که به مرحله شمشیر برسد، هدف عالی همچون برپایی حکومت الهی را نیز می‌تواند در پی داشته باشد.

دسترسی بی حساب به بهشت

در روایاتی متعدد گریه بر سیدالشهداء ﷺ را، دارای ثواب فراوان، باعث ریزش گناهان و حتی سبب ورود به بهشت معرفی می‌کنند. امام رضا ﷺ در این خصوص می‌فرمایند: «یا ابن شیب ان بکیت علی الحسین ﷺ حتی تصیر دموعک علی خدیک غفر الله لک کل ذنب اذنبته صغیرا کان او کبیراً قلیلاً کان او کثیراً؛ ای پسر شیب اگر بر حسین ﷺ گریه کنی تا اینکه اشک‌هایت بر گونه‌هایت جاری شود، خداوند گناهی که مرتکب شدی، چه بزرگ و چه کوچک، چه کم و چه زیاد را می‌بخشد» (مجلسی، ۱۳۸۶: ۴۴/ ۲۸۵). و روایاتی از این نوع که در صحت آنها هیچ تردیدی وجود ندارد. اما باید توجه کنیم اسلام دین عمل است، قرآن در این باره می‌فرماید: «انّ الانسان لفی خسرٍ الاّ الذین

آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» (عصر/۲-۳)؛ که آدمی در خسران است. مگر آنها که ایمان آوردند و کارهای شایسته کردند.

آیات فوق قاعده سعادت و خروج از خسران را عمل صالح معرفی می‌کند. بنابراین نباید طوری تداعی کنیم که شفاعت بدون ایمان و یا عمل صالح به همه خواهد رسید. مقام معظم رهبری (مدظله) در خصوص این مبحث می‌فرمایند: «شعری که الان برادرمان خواندند، مضمون درستی نیست که ما بگوییم چون شیعه و محب هستیم، اگر گناه هم کردیم، خدای متعال ما را مجازات نمی‌کند؛ نه، این طور نیست من اطاع الله فهولنا ولی؛ (کلینی، ۱۳۸۷: ۲/۷۴). ولی آنها باید خدا را اطاعت کند؛ چون خود این بزرگواران با اطاعت خدا به این مقام و رتبه رسیدند. امتحان اینها، قبل از وجود و آمدنشان به این دنیا صورت گرفته است؛ امتحنک الله قبل ان یخلقک فوجدک لمن امتحنک صابرة (صدوق، ۱۳۸۷: ۱۱). دستگاه خدا بی حساب و کتاب نیست» (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۸۲). بی توجهی به بعد بندگی سیدالشهداء علیه السلام باعث می‌شود انسان توقع بی مورد و بدون حساب و کتاب نسبت به اهل بیت علیهم السلام داشته باشد، بدون اینکه شرایط استحقاق شفاعت را دارا باشد. در ارتباط با شرایط شفاعت آثار مکتوب فراوانی نگاشته شده و آیات شفاعت به طور مفصل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است که شفاعت را وابسته به اذن الهی می‌داند و قرآن نیز تأکید بر آن دارد «لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ» (طه/۱۰۹). در آن روز شفاعت سود ندهد، مگر آن را که خدای رحمان اجازت دهد و هر جا هم سخن از شفاعت است متعلق اراده خداست و برای هیچ کس استقلال در کار نیست (نک. نجارزادگان، ۱۳۹۱: ۳۷). بنابراین شفاعت هم به اختیار خدا است و او مصادیق را تعریف می‌کند. بیان مطالب فوق به معنای انکار آثار گریه برسیدالشهداء علیهم السلام نیست بلکه بیان نظام مند بودن بحث شفاعت و وجود حساب رسی است.

عدم رعایت اتحاد بین شیعه و سنی

امام خمینی (ره)، پایه‌گذار اتحاد بین شیعه و سنی در عصر حاضر بودند و در

سخنرانی‌ها و آثار خویش، همه را به رعایت اتحاد بین شیعه و سنی دعوت و آن را عامل پیروزی بردشمنان اسلام معرفی می‌کردند (نک. موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)). مقام معظم رهبری (مدظله) نیز همان شیوه امام خمینی (ره) را در جهت حفظ اتحاد بین شیعه و سنی در پیش گرفته می‌فرمایند: «امام بزرگوار ما که منادی اتحاد بین مسلمین بود، از همه اینهایی که مدعی‌اند، ولایتش و اعتقادش و ارادتش و عشقش به ائمه بیشتر بود. او بهتر می‌فهمید ولایت را یا فلان آدم عامی که حالا به اسم ولایت کارهای خلاف می‌کند؟ حرف‌های بی‌ربط می‌زند در مجالس عام و خاص؟ وحدت را حفظ کنید. اگر دیدید در جامعه بین شما کسانی هستند که عکس این رفتار می‌کنند، آنها را طردشان کنید. مخالفت خودتان را به آنها ابراز و اعلام کنید. اینها ضرر می‌زنند، ضربه می‌زنند، ضربه‌ای به اسلام می‌زنند، ضربه‌ای به تشیع می‌زنند، ضربه‌ای به جامعه اسلامی می‌زنند. این از جمله مسائل بسیار مهم است. نکته بعدی این است که یکی از هدف‌های نظام جمهوری اسلامی که ما تعریف کردیم، عبارت است از ایجاد تمدن نوین اسلامی؛ یعنی یکی از اهداف نظام جمهوری اسلامی و اهداف انقلاب اسلامی، ایجاد تمدن نوین اسلامی است: تمدن اسلامی با نگاه به ظرفیت‌های امروز و حقایق و واقعیات امروز. این کار جز با اتحاد شیعه و سنی امکان‌پذیر نیست؛ این را تنها یک کشور و یک فرقه نمی‌تواند انجام بدهد؛ برای این بایستی همه با هم همکاری کنند» (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری). بنابراین اشعار عاشورایی در عین حال که عمق فاجعه و مصیب را ترسیم می‌کنند و از واقعیت‌های تاریخ پرده برمی‌دارند، نباید موجبات اختلاف افکنی بین شیعه و سنی را فراهم آورند.

سرودن اشعار سخیف

برخی از کسانی که تلاش می‌کنند تا خود را خادم اهل بیت علیهم‌السلام معرفی و از این راه اظهار محبت به آستان ایشان کنند، گاهی در اثر بی‌توجهی و یا یک جانبه‌گرایی، اقدام به سرودن و یا خواندن مطالبی می‌کنند که به احتمال زیاد هم قصد تقرب داشته باشند اما نتیجه مخرب و به دور از عقلانیت شیعه را دارد. به عنوان مثال در شعری خود را «کلب» آستان معرفی می‌کند و کلماتی از این دست که باعث وهن به شیعه و موجبات

سوء استفاده دشمن را فراهم می‌آورد. مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرمایند: از چنین اقداماتی اجتناب شود (نک. محمودی، ۱۳۸۳: ۳/۳۷). بنابراین لازم هست ادبیات عاشورایی دور از هرگونه مطالب وهن آمیز باشد که در آن کرامت انسانی زیرسوال برود. هرچند آن شاعر ممکن است از عشق و علاقه قلبی اقدام به سرودن چنین اشعاری کند؛ اما لازم است، نگاه کلی و همه جانبه داشته و ارزش‌ها و کرامات و شرع را مورد توجه قرار دهد.

دور شدن شعر از جنبه هنری و فصاحت

معجزه پیامبر اکرم ﷺ از نوع کلمه و کلام است. کلامی که در اوج فصاحت و تأثیرگذاری قرار دارد و همواره بدان تحدی نیز می‌کند (نک. فرزین، ۱۳۹۸: ۱۰۸). قرآن در آیات متعدد بدان اشاره کرده است: «وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (بقره/۲۳)؛ اگر در آنچه بر بنده خویش نازل کرده‌ایم در تردید هستید، سوره‌ای همانند آن بیاورید و جز خدای همه حاضرانتان را فراخوانید اگر راست می‌گویید. اشعار نیز که از جنس کلمه هست باید در اوج فصاحت بوده و تأثیرگذار باشند. مقام معظم رهبری (مدظله) در این خصوص می‌فرمایند: «یک وقت یکی از برادران مداح می‌گفت ما اگر از شعرهای خوب و شعرای بزرگ شعری انتخاب کنیم، مردم نمی‌فهمند؛ بنابراین مجبوریم از این شعرها استفاده کنیم. این طوری نیست؛ من این را قبول ندارم. وقتی با زبان شعر با مردم حرف بزنید، هرچه شعر پیچیده هم باشد، وقتی مداح با هنرمداحی خود توانست این را کلمه کلمه به مردم القاء و مخاطبه کند، در دل مردم اثر می‌گذارد. شعر را از لحاظ هنری، سطح خوب انتخاب کنید. شما ببینید خدای متعال برای بیان عالی‌ترین معارف، فصیح‌ترین بیان را انتخاب کرد» (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری). بنابراین لازم است اشعار عاشورایی با زبان مردم سروده شوند، دارای جنبه هنری و فصیح باشند و قدرت تأثیرگذاری بالایی هم داشته باشند.

دوری از عقلانیت

واقعۀ کربلا پراز عقلانیت و ارزش‌ها و اهداف بلند است که عقل و دین و احساس را

در کنار هم و در مسیر الهی قرار می دهد.

بزرگ فلسفه قتل شاه دین این است که مرگ سرخ به از زندگی ننگین است
شعر بالا نشان از اهداف بلند و عقلانی سیدالشهداء علیه السلام دارد. مقام معظم رهبری هم
بارها به این نکته تأکید داشته اند (نک. پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری).

بی توجهی به بصیرت افزایی

قرآن بارها انسان را به بصیرت افزایی فراخوانده است: «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ» (یوسف / ۱۰۸)؛ بگو طریقه من و پیروانم همین است که خلق را به خدا با بینایی و بصیرت دعوت کنیم. مقام معظم رهبری نیز معتقدند اشعار عاشورایی باید محتوای بصیرت زایی داشته باشد. «سعی کنیم آنچه را به عنوان مضمون و محتوا در شعر خودمان می گنجانیم، هر کلمه آن آموزنده باشد. فرق نمی کند؛ گاهی مصیبت است، گاهی مدح است؛ همه اینها می تواند جوری انتخاب بشود که آموزنده باشد. در دوران شور و هیجان انقلاب، در محرمی که آخرین محرم دوران طاغوت بود و محرمی بود که بلافاصله بعد از محرم و صفر، پیروزی انقلاب اتفاق افتاد، هیئات مذهبی در شهرهای مختلف، نوحه هایی را می خواندند که هر یک از این نوحه ها به قدر یک خطابه بلند و بلیغ، مردم را آگاه می کرد و بصیرت می داد. باید همیشه همین جور باشد؛ نوحه ها را [پرمحتوا کنید]. این کاری که نوحه خوان انجام می دهد، کار بسیار جداب و جالبی است» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه ای). اگر محتوای شعر از بصیرت افزایی به دور باشد خود نوعی آسیب ادبیاتی بوده و در رساندن پیام ناتوان خواهد بود.

دوری از اشعار معتبر

یکی دیگر از آسیب های مهم و جدی در حوزه ادبیات عاشورایی، دور شدن از محتوا و منابع معتبر است که باعث انحراف در این حوزه خواهد شد. رهبر معظم (مدظله) در این خصوص بیان می دارند: «بهترین مجموعه شعری که می شود در یک منبر مداحی انسان فکر کند، چیزی است که در آن، اولاً منقبت اهل بیت علیهم السلام باشد. ذکر مناقب آنها دل ها را روشن می کند، شاد می کند، شوق را در انسان برمی انگیزد، اشک را از چشم ها جاری

می‌کند. البته منظور، مناقب متقن است. اینجور نباشد که انسان به حرف‌های سست تکیه کند. این همه مناقب اهل بیت علیهم‌السلام در کتاب‌های معتبر وجود دارد؛ از آنها استفاده بشود؛ از گفته‌های افرادی که خودشان سندنند، ثقه و معتبرند؛ مثل همین شعری که امروز یکی از آقایان از مرحوم آشیخ محمد حسین اصفهانی - مفتقر - خواندند. خوب، این بزرگوار استاد مجتهدین است. مجتهدین بزرگ و مراجع تقلید بزرگ، در فقه و اصول و فلسفه شاگردهای او هستند. ایشان شاعر هم بوده. خوب، این شعری می‌شود سندن. یا روایات گوناگونی که در کتب مناقب وجود دارد، شرح حال ائمه علیهم‌السلام، مناقب معتبر (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سید علی خامنه‌ای). مضامین و منابع معتبر باعث ایجاد اعتماد در مخاطب شده و نیز به دور از اشکالات مخالفین خواهد بود.

خلط سبک موسیقی با مداحی

در طول تاریخ اشعار عاشورا همواره در حال همراهی با فرهنگ زمانه بوده و در عین حال اصالت خود را حفظ کرده است. سبک شعرو در امتداد آن سبک مداحی در عین تنوع آهنگ‌ها سعی در حفظ وزانت و اصالت خویش داشته است. رهبر معظم در این خصوص می‌فرمایند: «نوآوری نباید به هنجارشکنی و تغییر هویت مداحی منجر شود و اجرای مداح را به سمت اموری که مداحی نیست بلغزند؛ چرا که مداحی، موسیقی پاپ نیست» (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سید علی خامنه‌ای). بنابراین شعرای عصر حاضر باید توجه کنند صرف نوآوری و تنوع در سبک و قالب‌های آوازی که شعر با توجه به آن سروده شده، کافی نیست و نباید با موسیقی پاپ اشتباه گرفته شود. متأسفانه برخی پا را فراتر گذاشته و از آهنگ‌های نامناسب نیز استفاده می‌کنند. آیت‌الله خامنه‌ای تلاش و نوآوری مداحان برای جذب جوانان را اقدامی خوب و تعالی بخش خواندند و در عین حال تأکید دارند مراقبت صورت گیرد، جذب جوانان به هر قیمتی نباشد و اینگونه نشود که برای جذب جوان، از برخی آهنگ‌ها و نواهای نامناسب استفاده شود.

نتیجه

پژوهش حاضر به بررسی دیدگاه و بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) در خصوص آسیب‌های اشعار عاشورایی پرداخته و دغدغه‌های ایشان در جمع اهل فن ادبیات آئینی، به تفصیل بیان شد. از جمله آنها می‌توان به بحث دروغ و غلودر شعر عاشورایی اشاره کرد که معظم له بیان می‌دارند اشعار عاشورایی باید متقن، مستند و خالی از هر گونه بیان غلوآمیز و غیرواقع باشد. همچنین ایشان تأکید فراوانی بر مباحث معرفتی دارند و اینکه اشعار عاشورایی باید جنبه تعلیمی، هدایتگری و بصیرت‌افزایی داشته باشد. مطلب مهم دیگری که از نظر معظم له از آسیب‌های جدی ادبیات عاشورایی به شمار می‌آید، دور شدن از عقلانیت و ورود به مباحث احساسی که با هیچ حساب عقلی قابل پیوند نباشد در حالی که واقعه کربلا با موج عقلانیت عجین شده است. از دیدگاه رهبری شعر عاشورایی در عین حال که عامیانه و همه فهم است نباید جنبه‌های هنری و فصاحت خود را از دست بدهد و باید از نظر ادبی در قله هنر باشد و از سرودن شعر با مرتبه هنری کم اجتناب شود. شعرای عاشورایی نباید در هنر شعری خویش اتحادی که سرمایه مسلمین است و در طول انقلاب اسلامی از پایه‌های اساسی آن به شمار می‌رود و موجب الفت بین برادران شیعی و سنی شده است را مورد آماج حملات ناشیانه و بعضاً جاهلانه و یا احساسی خویش قرار دهند چرا که اهل سنت خود معتقد به واقعه کربلا هستند و برای سیدالشهداء علیه السلام عزاداری می‌کنند و بهره این حملات را دشمنان اسلام خواهند برد. آسیب دیگری که از نظری رهبری مورد تأکید است، دسترسی بی حساب عزاداران حسینی به بهشت است، بدین معنا که ایشان اشاره دارند اسلام دین عمل است و کشتی حسینی علیه السلام تسهیل کننده به مقصد است اما افراد بی عمل چگونه ادعای ورود به بهشت دارند در حالی که کتاب عملشان خالی از عمل صالح باشد. اتحاد و عدم جدایی دین از سیاست نیز مطلب مهم دیگری هست که باید در بن مایه اشعار عاشورایی قرار گیرد و نباید بر طبل عزای بدون سیاست دینی زد در حالی که گریه‌های حضرت سجاد علیه السلام گریه سوز سیاسی بود و موجبات قیام و برپایی حکومت شیعی را بعد از جریان کربلا فراهم آورد. در نهایت مغفول ماندن شعر عاشورایی از اهداف قیام

حسینی علیه السلام بزرگ‌ترین آسیب‌ها از نظر مقام معظم رهبری به شمار می‌رود و لذا شعری که برای بیان اوج مصیبت کربلا به خدمت گرفته می‌شود باید بیانگر اهداف و علت قیام کربلا هم باشد تا نسل جوان با هدف‌های قیام امام حسین علیه السلام آشنا شده و آنها را سرلوحه زندگی خویش قرار داده و موجب سعادت جامعه شود.

منابع

- قرآن
- خطیب بغدادی، ابوبکر احمد بن علی (بی تا)، تاریخ بغداد، بیروت، دارالکتب العربی.
- صدوق، ابن بابویه محمد بن علی (۱۳۸۷)، صفات الشیعه، قم، مسجد مقدس جمکران.
- طبری، محمد بن جریر (۱۳۹۸)، تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، اساطیر.
- فرزین، علی (۱۳۹۸)، نمی ازیم، بررسی تطبیقی آراء علوم قرآنی علامه معرفت و آیت الله خوئی، اول. اردبیل: خط هشت
- قمی، شیخ عباس (۱۳۹۵)، نفس المهموم، قم، نگاران قلم.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۷)، الکافی، قم، دار الحدیث.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۶)، بحار الأنوار، تهران، اسلامیه.
- محمودی، سید محسن (۱۳۸۳)، مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع تقلید، ورامین، علمی و فرهنگی صاحب الزمان علیه السلام.
- نجارزادگان، فتح الله (۱۳۹۱)، دوازده نکته در بررسی و ارزیابی ادله توسل، شفاعت، تبرک و زیارت، قم، زائر.
- نراقی، مهدی (۱۳۹۰)، جامع السعادات، قم، قائم آل محمد علیهم السلام.
- <https://hawzah.net>
- <https://farsi.khamenei.ir>
- <http://www.imam-khomeini>
- <https://makarem.ir>
- <https://www.leader.ir>

